

УДК: 785.7:788.1/4

МІНІАТЮРА ДЛЯ МІДНИХ ДУХОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Л. КОЛОДУБА В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ЖАНРУ

кандидат мистецтвознавства, Палійчук І. С.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
Україна, Івано-Франківськ

У статті досліджено низку мініатюр для мідних духових інструментів Л. Колодуба, які розглянуто в контексті еволюції жанру. Аналізовані опуси автора перебувають у річищі етапу стабілізації жанру, який в українській музичній культурі припадає на 1960–70-і роки. Одними із його іманентних стильових ознак є неоромантизм, представлений у найбільш «поміркованих» рисах, а також вплив «нової фольклорної хвилі», що самобутньо відображає їх національну специфіку.

Ключові слова: жанр, мініатюра, мідні духові інструменти, українська музика, Л. Колодуб.

кандидат искусствоведения, Палийчук И. С. Миниатюра для медных духовых инструментов Л. Колодуба в контексте эволюции жанра / ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника», Украина, Ивано-Франковск

В статье исследовано ряд миниатюр для медных духовых инструментов Л. Колодуба, которые рассмотрены в контексте эволюции жанра. Рассматриваемые опусы автора находятся в русле этапа стабилизации жанра, который в украинской музыкальной культуре приходится на 1960–70-е годы. Одними из его имманентных стиливых признаков является неоромантизм, представленный в самых «умеренных» чертах, а также влияние «новой фольклорной волны», что самобытно отражает их национальную специфику.

Ключевые слова: жанр, миниатюра, медные духовые инструменты, украинская музыка, Л. Колодуб.

Ph.D. of Art, I. S. Paliichuk Miniatures for brass wind instruments L. Kolodub in the context of the evolution of the genre / V. Stefanyk Prycarpath National University, Ukraine, Ivano-Frankivsk

In the article the number of miniatures for brass wind instruments L. Kolodub that considered in the context of the evolution of the genre. Analyzed opus author from wake stabilization phase of the genre, in which Ukrainian musical culture accounts for 1960–70 years. One of its immanent stylistic features neoromanticism is presented in the most «moderate» terms and the impact of the «new wave folk», which reflects the originality of their national specificity.

Key words: genre, miniature, brass wind instruments, Ukrainian music, L. Kolodub.

Вступ. Сучасна система мистецтвознавчої науки перебуває у стадії активного переосмислення сутності національного мистецтва та ролі особистості у становленні української культури. Розглядаючи постать видатного композитора і педагога, професора, дійсного члена Академії мистецтв України, заслуженого діяча мистецтв України, народного артиста України, громадського діяча Льва Миколайовича Колодуба, слід відзначити, що маестро належить до когорти осіб, які активізували розвиток музичного мистецтва, поповнюючи репертуарний фонд непересічними різножанровими взірцями.

В обширній творчій спадщині Л. Колодуба, що включає різножанрові оркестрові, музично-драматичні, вокально-симфонічні та вокальні твори, обробки народних пісень, музику до драматичних вистав і кінофільмів, транскрипції, дописування, оркестрування, редагування творів українських композиторів, вагоме місце посідають композиції для духових інструментів, представлені як масштабними ансамблевими й концертними опусами, так і камерно-інструментальними композиціями.

Характеристика певних творів для духових інструментів Л. Колодуба міститься у виданні з циклу «Творчі портрети українських композиторів» [1], статтях [8], розділах «Камерно-інструментальні ансамблі» [2] та «Музика для камерно-інструментального ансамблю» [3] багатотомної академічної «Історії української музики», а також низці дисертаційних робіт, присвяченій українській композиторській творчості для труби (В. Посвалюк, Б. Мочурад, О. Вар'янюк, П. Вакалюк, Лі Сябінь), тромбона (Ф. Крижанівський, О. Федорков, Г. Марценюк, Я. Садівський), жанру концерту для мідних духових інструментів (І. Палійчук). Однак, ще не стали предметом аналітичного розгляду п'єси за участю мідних духових інструментів Л. Колодуба та окреслення їх значення в еволюційному процесі названого жанру.

Мета пропонованої статті полягає в осмисленні мініатюр для мідних духових інструментів Л. Колодуба як періоду кристалізації цього жанру в українському духовому мистецтві 60–70-х років ХХ століття.

Відповідно, головними **завданнями** є: проаналізувати низку творів досліджуваного жанру автора та розкрити їх жанрово-стильові стильові особливості.

Мініатюра відіграє важливу роль у вихованні професійних виконавців-духовиків. У початковій та середній ланках музичної освіти вона слугує художнім матеріалом, на якому виховуються певні аспекти виконавської майстерності майбутніх музикантів – виразовість гри, вміння «співати» на інструменті, виховання у них відчуття фрази, внутрішнього слуху. Робота над п'єсами закладає в учнів підґрунтя для виконання складніших за фактурою, змістом і формою творів, таких як соната, рапсодія, концерт, сюїта тощо. Концертне виконання мініатюр потребує від артистів зрілого музичного мислення і майстерного володіння інструментом.

Велике значення цей жанр відіграв в історії розвитку української творчості для мідних духових інструментів, оскільки мініатюра в першій половині ХХ століття була основою оригінального сольного репертуару для названих інструментів [6, с. 33]. Його левову частку складали перекладення для названих

інструментів вокальних композицій чи творів, написаних для інших музичних інструментів.

Відтак, оригінальний сольний репертуар для мідних духових інструментів окресленого хронологічного відтинку представлений «Скерцо» О. Чишка (1935), «Полонез-фантазією» В. Івановського (1941), «Скерцо» Л. Могилевського, «Ноктюрном» і «Скерцо» Р. Свірського (1952) для труби; «Мелодією» для валторни у супроводі фортепіано Б. Лятошинського (1951); «Скерцо» для трьох тромбонів О. Зноско-Боровського (1938) та Двома п'єсами на молдавські теми для тромбона та фортепіано І. Віленського (1955).

Стильові засади названих творів визначають особливості української та загалом європейської музики першої половини ХХ ст., зокрема, нових модерних течій і напрямів, що виявляються в ускладненні акордової вертикалі, униканні тонального центру та ін.

1960–1970-і роки в історії розвитку українського музичного мистецтва характеризуються як період оновлення всіх його ділянок. Саме у цей час стає дещо більш прозорою, порівняно з попередніми десятиліттями, «залізна завіса» між радянською та зарубіжною культурою, що сприяло зближенню та взаємозбагаченню різних національних традицій і новаторських пошуків. Загальновідомими стають твори Б. Бартока, А. Берга, П. Гіндеміта, І. Стравинського, А. Шенберга, О. Мессіана та інших, які, безумовно, вплинули на оновлення українського музичного мистецтва: у цей хронологічний період виникають такі стильові напрями, як «нова фольклорна хвиля», неокласицизм, неоромантизм тощо. Менш прямолінійним став вплив на мистецтво ідеологічних факторів, здатних гальмувати формування новітніх тенденцій [6, с. 39]. Розширення міжнародних контактів стало поштовхом також для розвитку духового мистецтва в Україні в галузях композиторської творчості та виконавства.

Так, жанровий спектр сольного репертуару для мідних духових інструментів українських авторів у 1960–1970-х роках репрезентований етюдами, сонатами та сонатинами, концертом, мініатюрою («Елегія»,

«Гумореска», «Поема», «Скерцо» для труби і фортепіано М. Бердієва, «Танець» для труби і фортепіано О. Канерштейна, «Поема» для труби і фортепіано В. Польового, «На бережку у ставка», «Колискова», «Елегія», «Гарантела» для труби у супроводі фортепіано Л. Колодуба, «Пісня без слів» для труби у супроводі фортепіано А. Штогаренка; «Елегія» для валторни і фортепіано Г. Цицалюка, «Дума» для тромбона Л. Колодуба, «Гумористична кадрили» для труби і фортепіано Л. Колодуба).

Різноманітні твори для духових інструментів складають значну частину творчого доробку Л. Колодуба. У 1970-х роках композитором було створено, як відзначалось вище, низку творів для названих інструментів. Великою популярністю серед юних музикантів користується «Гумористична кадрили» для труби у супроводі оркестру або фортепіано Л. Колодуба (1971). Це один із небагатьох творів українських авторів, в якому солістом виступає названий інструмент. Труба трактується композитором в дещо незвичному для неї амплуа – в танцювальному жанрі, широко поширеному на Україні. Відзначимо, що кадрили вирізняються більше хореографічними варіантами танцю, ніж видозмінами музичного матеріалу. Він ґрунтується, зазвичай, на ладово-інтонаційних і ритмічних особливостях українського мелосу, характерного і для названого твору. «Гумористична кадрили» для труби написана у складній тричастинній формі. Мелодико-тематичну лінію першої частини (проста тричастинна форма) (B-dur) складають два елементи – активний, побудований на квартових інтонаціях, та тріольний мотив. Власне, на його проведенні ґрунтується середній розділ кадрили. У репризі (B-dur) роль соліста виконує партія фортепіано, тоді як труба переймає на себе акомпануючу функцію.

Середня частина (Des-dur), написана в простій двочастинній формі, ґрунтується на тематизмі танцювального характеру. Жартівливого відтінку йому надає міжтактова синкопа, що викликає асоціації із танцюристом, який не може попасти «в такт». У другому розділі названої структури музично-тематичний матеріал проводиться в іншій тональності – D-dur, очевидно, символізуючи зміну танцювальних фігур.

Відзначимо невеликий каденційний епізод туби на грані розробки та репризи, що надає аналізованій композиції концертних рис. Він базується на низхідних гамоподібних пасажах, репетиційних та тріольних мотивах, трелях та форшлагах, ходах на широкі інтервали, що вимагають від молодих виконавців фізичної витривалості, технічної вправності, належного володіння інструментом.

На репризу припадає генеральна кульмінація твору, виражена фактурними змінами партії фортепіано, зокрема, її потовщенням акордовими вертикалями та збагаченням побічними тонами.

«Гумористична кадрили» для туби з оркестром (фортепіано) Л. Колодуба відзначається багатством образів, притаманних українським сюжетним танцям на побутові теми, їх яскравою і переконливою музичною характеристикою, що робить її колоритною мініатюрою у педагогічному та концертному репертуарі юних тубистів, обов'язковим твором програм різноманітних конкурсів.

Яскраво вираженим національним колоритом вирізняються мініатюри для труби у супроводі фортепіано «На бережку у ставка» (Es-dur) та «Колискова» (g-moll) Л. Колодуба. Відзначимо, що однією з іманентних рис композиторського стилю Л. Колодуба є міцне вкорінення в фольклорний ґрунт. Відтак, перша з аналізованих п'єс являє собою обробку народної пісні. Твір написаний у наскрізній формі, де кожна «строфа» будується на іншому музично-тематичному матеріалі і не містить повторень. Однак, в інтонаційному відношенні він не контрастує між собою, швидше являє собою варіантні видозміни початкової теми. Композицію розпочинає фортепіанний вступ (Allegro) (4 такти) танцювального характеру. Він зберігається упродовж всієї композиції. Мелодико-тематичну лінію першого «куплету» (Moderato) характеризує пунктирний ритм, підкреслення слабкої другої долі (розмір 2/4). Партія фортепіано є гомофонно-гармонічного складу, вирізняється діатонічністю, слугує тлом для проведення тематизму партії труби.

У наступній побудові (a tempo) партія фортепіано збагачується мелодико-тематичними фразами, вступаючи зі солюючим інструментом у своєрідний

дує. Серед агогічних особливостей цього розділу відзначимо поєднання у ритмічних групах партії труби *legato* та *staccato*, що викликає в уяві пританцювання під час співу.

На останній «куплет» припадає кульмінація аналізованого твору. Вона досягається автором поступовим наростанням гучності, ущільненням акордових вертикалей партії фортепіано побічними, часом, хроматичними тонами, а в останніх п'яти тактах – періодичною зміною розміру 2/4 на 3/4.

Мініатюра «Колискова» для труби у супроводі фортепіано Л. Колодуба ґрунтується на цитуванні автором української народної пісні «Котику сіренький, котику маленький». Структуру цієї п'єси визначає проста тричастинна форма. Слід відзначити багатоплановість та зображальні риси партії фортепіано, яка вдало відтворює жанрову специфіку колискової та безпосередньо названої пісні. Її основу складає органний пункт, що базується на звуках тонічного тризвуку; середній голос являє собою мелодико-тематичні фрази, які асоціюються зі словами «Котику сіренький, котику маленький», а верхній – акордові арпеджіато та мотиву типу «а-а, а-а, а-а, а». На цьому тлі, після 4-тактового фортепіанного вступу, звучить партія труби (*g-moll*). Музично-тематичний матеріал характеризується задушевністю, ліричним характером, витриманий у динамічному нюансі *p*.

Контраст у середньому розділі твору (16-тактовий період) (співпадає зі словами колискової «Ой на ката воркота, на дитинку дрімота») досягається композитором завдяки зміні основної тональності на однойменну – *G-dur*, деякими фактурними змінами партії фортепіано. Так, у першому реченні (8 тактів) незмінним залишається тонічний органний пункт, а верхні голоси являють собою поліфонічні підголоски. Наступне 8-тактове речення характеризують ладо-гармонічні зміни, викликані відхиленнями в тональності *e-moll*, *C-dur*.

Особливістю репризи (*g-moll*) є поперемінне проведення музично-тематичного матеріалу солістом та партією фортепіано. Відносно експозиції,

заклучний розділ «Колискової» звучить у скороченому виді. Зведення гучності вкінці твору до pp а потім $pppp$ надає звучанню колористичного забарвлення.

До ліричного плану композицій для духових інструментів окресленого хронологічного періоду належать «Елегія» для труби, або тромбона, або фагота, або баритона Л. Колодуба (1971), «Елегія» для валторни і камерного оркестру (фортепіано) Г. Цицалюка (1972), «Пісня без слів» для труби у супроводі фортепіано А. Штогаренка.

«Елегія» Л. Колодуба (f-moll) ще раз підкреслює знання автора специфіки духових інструментів, оскільки призначена для різних солістів. Мініатюра витримана у тонах сумної мрійливості, притаманної жанру елегії. Неспівпадіння партій фортепіано (12/8) та духових інструментів (4/4) у метричному й ритмічному відношеннях вносять у звучання певне сум'яття. Партія духових інструментів вирізняється вибагливістю ритмічного малюнку – її характеризують синкопи, пунктирний ритм, де остання доля викладена тридцять другими тривалостями, тріольними фігурами. Мелодико-тематична лінія, загалом, є плавною, оскільки висхідні чи низхідні стрибки на широкі інтервали урівноважуються протилежним плавним рухом. Драматургія першої частини аналізованого твору (період із двох речень по 9 та 6 тактів), написаного у простій тричастинній формі, ґрунтується на, свого роду, модуляції ліричного образу. У другому реченні ніжне звучання змінюють інтонації декламаційного характеру, що звучать на f на тріольному тлі партії фортепіано.

Цей емоційний настрій посилюється в середньому розділі твору (13-тактовий період) (C-dur). Він характеризується тональною нестійкістю, еліптичними нашаруваннями, частими відхиленнями, збагаченням гармонії побічними тонами, музично-тематичний матеріал партії духових інструментів насичений хроматизмами.

В останньому розділі (17-тактовий період), на відміну від експозиції, музично-тематичний матеріал партії духових інструментів проводиться у нижчому регістрі. Як згадка про емоційний настрій середньої частини,

сприймається кульмінація у другому реченні, після якої звучність поступового затихає, завершуючи твір у початковому характері.

Виразові можливості труби яскраво розкриваються у мініатюрі «Гарантела» Л. Колодуба (Es-dur). Вона являє собою темпераментний танок, характерними ознаками якого є розмір 6/8, мелодія, викладена тріолями. Важливу роль у драматургії твору відіграє його структура – складна тричастинна форма зі складеною серединою. Вона ґрунтується на новій темі та її розробкою. Відтак, труба виступає у різних образних амплуа.

Так, у першому розділі (проста тричастинна форма) її партію складає стрімкий тріольний рух, підкреслений динамічними нюансами *f* та *ff*. У середньому розділі мелодико-тематична лінія труби ускладнюється крещендуючими хвилями, що виконуються на *staccato* та *marcato*.

Відсутність ліричного образу компенсує епізод *Poco meno mosso* (As-dur), в основі якого лежить нова тема. Її ритмічну канву насичують дуолі, які посилюються граничними динамічними перепадами *ff-pp*. Розвиток музично-тематичного матеріалу приводить до кульмінації, з якої розпочинається розробковий розділ (Des-dur) середньої частини твору. Вона ґрунтується на ритмічних модифікаціях попередньої теми, модуляціями в далекі тональності (D-dur, Es-dur).

У репризі (Es-dur), яка звучить у скороченому вигляді, та коді автор зі щедрістю демонструє технічні можливості труби, насичуючи її партію ходами на широкі інтервали, різноманітними артикуляційними прийомами та динамічними перепадами.

Висновки. Отже, еволюція жанру мініатюри для мідних духових інструментів ХХ століття в Україні відбувалась у контексті розвитку національного музичного мистецтва та під впливом західноєвропейської музичної культури. Її етап формування припадає на 1930–50-і роки, який ознаменований виникненням перших оригінальних мініатюр для мідних духових інструментів, в яких домінує лірико-романтичний напрям, що виступає як ознака національної ментальності (Л. Могилевський, О. Чишко,

Р. Свірський), а також спостерігається опора на народну пісенно-танцювальну творчість (Б. Лятошинський, І. Віленський).

Аналізовані опуси Л. Колодуба перебувають у річищі етапу стабілізації жанру мініатюри для мідних духових інструментів, який в українській музичній культурі припадає на 1960–70-і роки. Його іманентними стильовими ознаками є неоромантизм, представлений у найбільш «поміркованих» рисах (М. Бердієв, Г. Цицалюк, А. Штогаренко, а також «Елегія» Л. Колодуба). Це виявляється, зокрема, у культивуванні жанрів скерцо, ноктюрну, полонезу, елегії, поеми, пісні без слів та інших, що демонструє дещо академізований варіант європейського романтизму. Асимілюючи стильові ознаки побутової музики, композитори конкретизують ситуацію – драматургічну, національно-етнографічну тощо. Жанровість впізнається в інтонаційному змісті та способах розвитку тематизму.

Низка аналізованих мініатюр, в якій спостерігається міцний зв'язок із жанрами народної музики (Л. Колодуб, О. Канерштейн), зокрема присутнє цитування конкретного фольклорного взірця, як-от «На бережку у ставка» та «Колискова» Л. Колодуба, позначена впливом «нової фольклорної хвилі», що самобутньо відображає їх національну специфіку.

У 1980–90-х роках з'явилися твори «Танець над прірвою» для чотирьох труб і симфонічного оркестру О. Костіна, «Маркато» для труби і фортепіано О. Красотова, «Deo Volentum» для труби та струнного квартету А. Томльонової, нові композиції Л. Колодуба – «Романс» для валторни, етюд для валторни, дві Українські мелодії для труби та багато інших, що вимагають подальшого їх дослідження і – ширше – еволюції жанру мініатюри для мідних духових інструментів.

Література:

1. *Загайкевич М. Левко Колодуб : Творчі портрети українських композиторів / М. Загайкевич. – К. : Музична Україна, 1973. – 60 с.*

2. Калениченко А. П. Камерно-інструментальні ансамблі / А. П. Калениченко // Історія української музики : в шести томах / [гол. редкол. Г. Скрипник] – К. : Наукова думка, 1992. – Т. 4. – С. 265–286.
3. Калениченко А. П. Музика для камерно-інструментального ансамблю / А. П. Калениченко // Історія української музики : в шести томах / [гол. редкол. Г. Скрипник] – К., 2004. – Т. 5. – С. 295–310.
4. Конькова Г. В. Некоторые тенденции развития советской музыки 60–70-х годов / Г. В. Конькова // Музыкальная культура братских республик СССР : [сб. статей / сост. Г. В. Конькова] – К. : Музична Україна, 1982. – Вып. 1. – С. 3–29.
5. Котляревська О. І. Левко Миколайович Колодуб – митець сучасності / О. І. Котляревська. – К. : «КИТ», 2005. – 13 с.
6. Палійчук І. С. Український концерт для мідних духових інструментів другої половини ХХ століття: теорія та історія жанру : навч. посіб. для студ. вищих муз. навч. закл. / І. С. Палійчук. – Донецьк : Ландон-XXI, 2013. – 180 с.
7. Сікорська І. Жанна і Левко Колодуби відзначають 85-річчя! [Електронний ресурс] / І. Сікорська // Музика Інтернет-журнал . – Режим доступу до журн. : <http://mus.art.co.ua/zhanna-i-levko-koloduby-vidznachayut-85-richchya/>
8. Слупський В. Духові інструменти у творчості Левка Миколайовича Колодуба / В. Слупський // Проблеми методики та виконавства на духових інструментах / Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Вып. 83. – К., 2004. – С. 108–113.
9. Юферова З. Час розквіту (коли майстер у зеніті): авторський вечір академіка Левка Колодуба / З. Юферова // Левко Колодуб: сторінки творчості (статті, дослідження, спогади). Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Збірник наук. праць : [упор. О. І. Котляревська]. – Вып. 50. – К., 2006. – С 31–33.

References:

1. Zaghajkevych M. *Levko Kolodub : Tvorchy portrety ukrajinsjkykh kompozytoriv / M. Zaghajkevych.* – K. : Muzychna Ukraïna, 1973. – 60 s.
2. Kalenychenko A. P. *Kamerno-instrumentalni ansambli / A. P. Kalenychenko // Istorija ukrajinsjkoji muzyky : v shesty tomakh / [ghol. redkol. Gh. Skrypnyk].* – K. : Naukova dumka, 1992. – T. 4. – S. 265–286.
3. Kalenychenko A. P. *Muzyka dlja kamerno-instrumentalnogho ansamblju / A. P. Kalenychenko // Istorija ukrajinsjkoji muzyky : v shesty tomakh / [ghol. redkol. Gh. Skrypnyk].* – K., 2004. – T. 5. – S. 295–310.
4. Konkova G. V. *Nekotorye tendentsii razvitiya sovetskoy muzyki 60–70-kh godov / G. V. Konkova // Muzykalnaya kultura bratskikh respublik SSSR : [sb. statey / sost. G. V. Konkova].* – K. : Muzichna Ukraïna, 1982. – Vyp. 1. – S. 3–29.
3. Kotljarevsjka O. I. *Levko Mykolajovych Kolodub – mytecj suchasnosti / O. I. Kotljarevsjka.* – K. : «KYT», 2005. – 13 s.
4. Palijchuk I. S. *Ukrajinsjkyj koncert dlja midnykh dukhovykh instrumentiv drughoji polovyny XX stolittja: teorija ta istorija zhanru : navch. posib. dlja stud. vyshhykh muz. navch. zakl. / I. S. Palijchuk.* – Donecjk : Landon-XXI, 2013. – 180 s.
5. Sikorsjka I. *Zhanna i Levko Koloduby vidznachajutj 85-richchja! [Elektronnyj resurs] / I. Sikorsjka // Muzyka Internet-zhurnal.* – Rezhym dostupu do zhurn. : <http://mus.art.co.ua/zhanna-i-levko-koloduby-vidznachayut-85-richchya/>
6. Slupsjkyj V. *Dukhovi instrumenty u tvorchosti Levka Mykolajovycha Koloduba / V. Slupsjkyj // Problemy metodyky ta vykonavstva na dukhovykh instrumentakh / Naukovyj visnyk NMAU im. P. I. Chajkovsjkogho.* – Vyp. 83. – K., 2004. – S. 108–113.
7. Juferova Z. *Chas rozkvitu (koly majster u zeniti): avtorsjkyj vechir akademika Levka Koloduba / Z. Juferova // Levko Kolodub: storinky tvorchosti (statti, doslidzhennja, spoghady). Naukovyj visnyk NMAU im. P. I. Chajkovsjkogho.* – Zbirnyk nauk. pracj : [upor. O. I. Kotljarevsjka]. – Vyp. 50. – K., 2006. – S. 31–33.